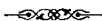

Այդ կենսագրական ծանօթութիւններուն մէջ, անտարակոյս մէկէ աւելի էշեր պիտի կարգանք՝ ինքնօգնութեան, ազգասիրութեան ու ուսումնասիրութեան, ինչ որ նոր սերունդին համար օգտակարութենէ զուրկ չ'ըլլար:

ԹՈՏԻՆՆ

ԸՆԴԳԻՍԱԽՈՍՅՈՒԹԻՒՆ

«ԲՆՏԻ», ԵՒ «ԿԱՂԱՄԱՐԻ» ԲԱՆԿԱՐԱՆԻ ԽՆԳԻՐԸ

Մեծայարգ Բնապատումն ըսաւ իւր «վերջին խօսքը» (տ. վերջ՝ էջ 319—320), որ առաջինէն շատ տարբերութիւն չունի — Մեր պատասխանն ալ համառօտ պիտի ըլլայ:

Մենք ամենէն յառաջ հաստատեցինք արդէն թէ Բուրդէն = *porulus pyramidalis*, իսկ Կալմախի = *porulus tremula* (տես ԷՎ. վերջ՝ էջ 51—52): Երկրորդ անգամ Մեծ. Բնապատումն առաջին առարկութիւնները մի առ մի ցրեցինք ու նորանոր փաստերով աւելի հաստատեցինք մեր նախապէս ըսածը (տ. էջ 285—86): Իսկ այսու՝ պիտի ջանանք Մեծ. Բնապատումն «վերջին խօսքին» տկար թելերը մի առ մի վրայտեղ...:

Մեծ. Բնապ. մեր «տեսութեան» ճիշդ հակառակ եղբակցութեան յանգեալ՝ համար անշուշտ՝ իւր ապացոյցներուն շարքը կը սկսի այսպէս. «Թող չկարծէ Կ.» որ Կալմախի եւ Բուրդէն բառերուն նկատմամբ առաջին անգամ խնդիր հանողն ինքն է: Մեզի համար ամենեւին նշանակութիւն չունի թէ «բարտի» եւ «կաղամախի» բառերուն նկատմամբ առաջին անգամ խնդիր հանողն ո՞վ է, այլ թէ յուզուած խնդրոյն իրաւանց նժարն որ կողմը կը հակի...: — Մեծ. Բնապ., իւր խօսքն այսպէս յառաջ կը տանի. «Հատոնց արդէն ծանօթ է որ գաւառականներէն ոմանք այս երկու բառերն ու ծանօնքն իրարու կը խառնեն: Գլխաւորաբար ի խոտորջուր տեղի կ'ունենայ այս խառնակութիւնը»: — Ապացոյց: — Խոտորջուրը բարձրադիր մէջ Բուրդէն է *por. pyramidalis*, իսկ Կալմախի՝ *por. tremula*: — Միթէ մինչեւ հիմայ մեր ապացուցանել ուզածն ալ այս չէր: Մատենագրաց եւ միւս գաւառականներու հետ համադր իմացածը խառնակութիւն է...: Զարմանալի խառնակութիւն եւ մանաւանդ զարմանալի ապացոյց...:

Թարգ. Եղիշտեանցիին կը վերագրածը՝ նենք իւր՝ սա խօսքը, «բնականաբար երբ մէկն

ուզէ «ցորենին», «գարի» ըսել, եւ «գարւոյն», «ցորեն», այլ եւս անհնար է այնպիսոյն հետ՝ բնապատմական ցուցումներով խօսիլ...:

Մեծ. Բնապատումն առ ի չգոյնէ իրեն նպատաւոր ապացոյցներու՝ յառաջ բերած էր մեր ըսածն հաստատող փաստեր, զորոնք երբ իրեն դէմ հարձուցինք, զարմանք կը յայտնէ որ իւր յառաջ բերած օրինակներն իրեն դէմ մեծ փաստի զօրութիւն զգեցած են, վասն զի ինքն ուրիշ կարեւոր նպատակու յառաջ բերած էր զանոնք...: Այսինքն թէ՛ որովհետեւ մենք ապացուցած էինք որ ամէն գաւառաբար. բարձր մէջ Բուրդէն ըսելով *por. pyramidalis* ծառը կ'իմացուի, իսկ *por. tremula* բացատրութեամբ՝ Կալմախի: Մեծ. Բնապատումն ուզած է մեր այս փաստերուն ստուգութիւնը փոխել: Այս պատճառաւ «Բեջուկեղէրէի կողմերէն մեծ խնամքով եւ — իւր իսկ ձեռքով կտրել» ու բերել էր *p. tremula*ի ճիւղ մը, նոյնպէս եւ ծառիաններու թովիւր անկուած *p. pyramidalis* ծառէն ճիւղ մը, եւ ցոյց տուէր է Մշեցոց, որոնք ինչոյ *por. pyramidalis*ին ԲԱՐՏԻ անունը տուել են, աւելցնելով թէ «մենք Կալմախին չենք ծաննար, ԼԵՌՆԵՐԸ Կ'ԱՆՍԵՆ, ուրեմն բացայայտ է թէ ինչպէս միւս գաւառականներուն՝ նոյնպէս եւ Մշոյ բարձրադիր մէջ *por. pyramidalis* ծառին Բուրդէն անունը կը արուի. բնականաբար Մշեցի դաշտաբնակ մը կրնայ տեսած չըլլալ զ«Կալմախին», բայց գիտէ որ լինելովը (անտառները) կը գտնուի: Մշեցոց այս որոշ ու պայծառ «խօսքը» ըստ Բնապատումն, ցոյց կու տայ (եղբր) պարզապէս որ մեր պատուական Մշեցիները՝ ընդ որս թերեւս շատ մը վճիռ արձակողներ...: չեն կրնար զանազանել Կալմախի ու Բուրդէն, վասն զի... այս ծառերը թէ յետէ, թէ հառաջ, թէ քոտորս Կալմախի իրաւուն շատ կը նմանին, ք. շատերը միայն Բուրդէն անունը կ'տան, եւ ք. վարժ աչքի պէտք կայ զանազաններու համար այս երկուքն իրարմէ, շատ քիչերը եւ այն՝ բուռնաբանութեան պարզապէսները կրնան այս զանազանութիւն ընել...: — 2րի վճիռ: Այո, Մեծ. Բնապատումն է՝ որ ohne weiteres ձիւ վճիռ կ'արձակէ եւ զայն այլոց կը վերագրէ, երբ *por. tremula* եւ *por. pyramidalis* ծառերուն ճիւղերը ձեռք բռնած՝ կը հարցնեն Մշեցոյն՝ «այս ծառերուն ինչ անուն կու տան ձեր տեղը»: — Մշեցին առանց տատամբելու, առանց չիօթելու՝ ինչոյ վերջոյն (*p. pyramid.*) ԲԱՐՏԻ անունը կու տայ: Խնդրենք, այս շատ որոշ պատասխանին մէջ «բարտի» ու Կալմախ.

խին իրարու խառնակելու կամ իրարմ զանազանել չկարենալու», նշող մը կայ:

Մենք առիթ ունեցանք Մեծ. Բնապատումին զրկելու Բարդին եւ կողմնակիցն մէյմէ ճիւղ, որոնց վրայ իւրաքանչիւրին անուար նշանակած էինք թէ՛ Տայրերէն եւ թէ՛ լատիններէն, իսկ արդ՝ եթէ մենք այս երկու ծառն իրարմ զանազանել կրցած չըլլայինք՝ թերեւս Մեծ. Բնապ. իրաւունք ունենար եմագործելու թէ « Կ. չի կրնար զանազանել իրարմ բարտին ու կողմնակիցին », սակայն թէ՛ այնպէս չէ՝ քաջ գիտէ Բ.:

Նոյնպէս պարզապէս թէ « ձեռով, Տաստով, գտնուած տեղով իրարու կը նմանին՝ բարտին », ու « կազմախին », եւ թէ բուսաբանութեան պարզագոյնները միայն կրնան այս զանազանութիւնն ընել », են: Մէջ կէի թողլով բուսաբանական գիտութեան՝ այս ծառերուն այսօրս տուած յատկութիւնները (փոշոյանօթներուն քոփի ըլլալը են), ուրբուսարան մըն ալ կրնայ պարզ աչքով՝ շատ դիւրաւ նշմարել այն յատկանքները, որոնցմով այս երկու ծառերն իրարմ կը զանազանուին. զ. օր. բարտին (*populus pyramidalis*) Բարդին, Բարդ, աւելած ծառ մը՝ որ Բարդի վայրերը կ'աճի եւ ձախարաներու քոփերը կը տնկուի, իսկ կողմնակիցը (*pop. tremula*) ոչ այնչափ բարձր բարձրածնէ մընէն (չբաւար) Գերեմէնը լինելու համար կը Գերեմէն, աւելածնէն էլ Բարդին: Բարդ աչքի չարնող այս պիտի յայտնի տարբերութիւններն են, որ մտադիր աչքը կարող է այս ծառերը շատ դիւրաւ ձանձնալ ու զանազանել իրարմ:

Մեր՝ կարեն, Բուսաբանութեան ընդունած պատասխաններուն համար կը խոստովանի Մեծ. Բնապատումը. « պատասխանն ընդունելու մեզի համար: Բայց թող Պր. Ա. Բարդին պիտի մը տայ՝ կրտէ, թէ ուս. осинаն Բարդ չէ՛ եւ ուս. топольն կողմնակիցն է՛: Պր. Բարդին անցնի յիշեցի, վասն զի . կը յիշեմ կարգացած ըլլալ իւր « Նախնայինք բուսաբանութեան, գործը », — ԱՆՏԱՐԻՔ Գ. Բարդինանցի « Վիշնի, զոր տուած է իւր Նախնայինք բուսաբանութեան մէջ. « Բարդին Բարդին Բարդին », *POPULUS PYRAMIDALIS.*» (էջ 282) « կազմախին Вильяметка, Populus alba, (էջ 287):

Գաւարաբարբառներն ալ այն ստին նշանակութիւն կ'ունենան՝ ըսած էր Մ. Բնապատումը, երբ միշտ է արուած վկայութիւնը՝ Լաստատեցիներ գաւառականներու համար միշտ վկայութիւնն ալ՝ Նոյն իսկ գաւառցիներու վկայութիւններով. Սակայն Մեծ. Բնապատումը

առջեւն ալ փախուստի ելքը դիւրաւ կը գտնէ — տարակուսելով անոնց ճշգրտութեան մասին: « Կը տարակուսելը՝ կրտէ, Նոյնպէս որ կարնայ եկեղեցուն Տիւսի արեւելեան կողմը տնկուած ծառերը՝ իրապէս *populus pyramidalis*՝ են, թէ *pop. tremula*, վասն զի շատ անգամ ծառերն իրարու հետ կը շփուուին, թող թէ անունները (?) », — Մեծ. Բնապատումը՝ « եթէ ուզէր, կրնար իւր տարակուսող փարստել, հարցնելով ի Կ. Պոլսէ գտնուող կարնայցոց եւ այն անձանց՝ որոնք տարիներով ի կարին գտնուած են — պաշտօնի բերմամբ: »

Հիներէն (Ս. Գրքէն, Ագաթ. Ընդհանր. ներքին են) յառաջ բերած էինք վկայութիւններ, զորոնք փոխանակ ընդունելու կամ ջրելու՝ զուրցած էր պարզապէս թէ « հիներն ինչ ըսած են, հոս նշատողութեան չենք աւելուր, որովհետեւ բնաւ նշանակութիւն չունին... » եւ հիմայ խոսքը զարձնելով՝ կ'ըսէ, թէ իւր խոսքը չ. բուսաբանին մասին էր, բայց մենք չ. բառգրքէն կոչում ըրած չէինք, հապա ՆԻԻ գէմ էր որ ոգորեցանք... :

Ասարկութիւն մը կ'ընէ Յրգ. Բոգուածա. գիրը հարցնելով մեզ թէ « միշտ Բարդն ունի գիւրը, որ Գ. գարուն կ'իյնայ, ինչ կ'անուանուր այս ծառը: » — Մեր ապաք պատասխանը գծուար չէ, բայց պատասխանէ յառաջ՝ նախ հարցումը — « Երբ բարդը որ ուսմիկ բառ կը համարուի, քանի՞ գարուն հնութիւն ունի... : Ասոր լուծումն է միանգամայն Մեծ. Բնապատումը՝ հարցման լուծումը... :

Որպէս զի Մեծ. Բնապատումը կարենայ ջոյց ալ որ « բարտին » եւ « կազմախին » ծառերը թէ աւելուցանուի մը եւ թէ ինչեւէնքն կը գտնուին, յառաջ բերած էր Bouantի բառգրքէն յաջորդ վկայութիւնս՝ « le tremble, ou peuplier tremble, ... c'est LE SEUL PEUPLIER qui se reproduit spontanément dans nos FORETS » եւ երբ մենք զինքը մտադիր ըրինք որ իւր այս կոչումով մեր ըսածը կը հաստատէ, կը կարծէ թէ իւր ապացոյցը փոխանակ ողբի վրայ կանգնեցնելով՝ զի իւր վայր կեցուցած ենք... : Բուսին եւ գարնանը կրկին անգամ կը պնդէ որ « բարտին (այսինքն՝ կազմախին p. tremble) ինչ աւելուցանուի կ'ըսէ ինչեւէնքն. յենով Bouantի յիշեալ վկայութեան վրայ, Բայց միթէ պարզ եւ շատ պարզ չէ, որ եթէ peuplier pyramidalis ալ աւելուցանուի մեր բուսներէ՝ այն ստին le peuplier tremble չէր կրնար աւելուցանուի: »

նրա մէջ բուսնող *le seul peuplier* ըլլաւ...
Ուստի եւ Երգ. Բօգուածագիրը թող համոզուի որ իշտանի իրրեւ «Բոգուած»-ի մի միջնականը եւ կամ խոնաւ անտառներու մէջ մէջ կը բուսի (*Die Zitterpappel oder Espe ist als Forstbaum gering geschätzt und wird nur in feuchten Wäldern angepflanzt.* «*սեւ Brockhaus* ի *Konversations-Lexikon*, ի բանը Pappel):

Հուսկ ուրեմն երբ Մեծարգ. Բնապատումն իւր «վերին խոտին», վերջը կը հասնի՝ կը հարցնէ. «կրցանք համոզելն Կ.Ը., որուն ինքնին կը պատասխանէ՝ «Զէս իշտան»։ Արդ՝ երբ Մեծ. Բնապատումն իւր իսկ բերնով կը խոստովանի թէ «Զնք կարծեր որ կրցանք համոզելն Կ.Ը. մեզի այլ եւս ըսելու ուրիշ բան կը մնայ...»

Կ.

ԱՅԼ ԵՄԱՅԻՆ

ԺԱՂԿԷՓՈՒՆՁ

1. Գոռնոյի տարեւոր. Ծանօթ ազգային նկարիչ՝ Վ. Ֆեթիշեան՝ բաւական ժամանակէ ի վեր կը գտնուի ի վիճնաւ, կարեւոր գործ մը գլուխ հանելու համար։ Իր նպատակն է գունատիւ քարտեր եւ ալբոմներ հրատարակել այնպիսի նիւթերով, որոնք ամեն հայու համար հետաքրքրական են։ Այսպէս առաջին բաժինը կը կազմէ (15 կտոր) շքեղ քարտեր լինող անտարանց, երկրորդ բաժինը՝ պէսպէս տպեր, ամենք ալ ինքնագործ. 3 ճանաչով թէ բուն սկզբնագծերը (գեղեցիկ ջրաներկեր) եւ թէ բազմազոյն հրատարակութեան փորձերը, իրանք վատ հոլովածամբ ըսել թէ ձեռնարկուելու համար լատ յաղող ըլլալ կը խոստանայ։ Շքեղ եւ յատկապէս Անոյ անտարանները. բայց ոչ նուազ յաղող նաեւ միւսները։ Յաջորդութեան երաշխաւոր են նաեւ մայրաքաղաքի արուեստագիտական հաստատութեանց այս կարգի արտադրութեան մէջ ունեցած հոշակեալ ճարտարութիւնը։ Իր յոսանքը որ հրատարակութիւնը շատ չուշանայ, եւ անով առիթ կ'ունենանք աւելի ընդարձակօրէն գտնալու ձեռնարկութեան մը՝ որ ամեն քաղաքներու արժանի է։

2. Հայերէն նոր ինքերէ։ — Ռուսահայ մամուլը հարստացաւ երկու նոր թերթով։ Պր. Գ. Մեղիք-Կարապետեանի Արշալույսը նոր պա-

րունակութեամբ, հետաքրքրական նիւթերով, ածաւ ու մեծածաւալ դիւրով լուրը օրաթերթ մըն է։ — Իսկ Տիւ. Կ. Լիսնցեանի Հայերէն իրրեւ մանկական ու մանկավարժական ամսականութիւն՝ կ'երեւայ թէ լաւ պարբերագիր մը պիտի ըլլայ։ Գանկական բաժնին համար կարելի էր առաջնակարգ ըսել՝ եթէ գիտութեւ նպատակին ըրիւ ծառայէր, այսինքն՝ եթէ գրուածները 10—15 տարեկանէն վար տղջ համար ալ մատչելի կամ հասկանալի ըլլային, զոր շնորհ կարծեր։ — Նոր սկսաւ լոյս տեսնել ի ֆիլիպպէ կիսաշարքութեան մըն ալ՝ Ռուսի անուամբ։ Այս լրագիրն մասին՝ կարծենք, բաւական է միայն ըսել որ խմբագրապետն է գաւառացի ամենին ինքնատիպ ծանօթ գրագետն էր։ Ռ. Ջարգարեանն Այս երեք թերթին ալ սրտանց յաջողութիւն կը մաղթենք։ — «Ազգային գրական, քաղաքական շարքութեան» մըն ալ — Արտ. անուն — սկսած է հրատարակուիլ Բոստանի մէջ։ Առաջին մէկ թուէն կարելի չէ որոշ գաղափար մը կազմել այս թերթին նկատմամբ, թերեւս ապագային զարգանալով՝ օգտակար ըլլայ, բայց «Արաքսի» այժմեան արտաքին ու մանաւանդ ներքին խնդրէն շնորհ չէ թէ այս մեծանուն գաճաճը «չէ ապրանաց, ընդերկար...»

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

ՀՈԿՏՈՄԱՐԻ

ՈՒՍՈՒՄՆԱԳԱՆ

ՊԱՏՄԱՆԱՆ — Արշակունի դրամներ. 289:

ԱՇԽԱՆԱՐԱՆԱՆ — Հին Հայոց տնտեսական տնտեսները. 289:

ՄԱՏՆԱՐԱՆԱՆ — Յուդայական ծառայողական տնտեսները. 308:

ԼԵՃՈՒՄԱՆԱՆ — Ստուգարանական տնտեսները. 316:

ՈՒՍԱՆԱՐԱՆԱՆ — Կաղամանի ու բարձր. 319:

ՆՈՅՆՄԱՐԻ

ՄԱՏՆԱՐԱՆԱՆ — Շնորհ, քաղաքական տնտեսական տնտեսները. 321: — Գաւառական մասին. 336:

ԼԵՃՈՒՄԱՆԱՆ — Հայերէն եւ դրացի լեզուները. 339: — Նոր մայրական օրէնք մը մէջ — Գ. 346: — Ամուսնութեւ մասին. 346:

ԿՆՍԱՐԱՆԱՆ — Աւետիս Էփեսոսի Պարտիզանական (պատկերապարտ). 348:

ԸՆԴՈՒՄԱՆԱՆ — Բարձր, եւ «Կաղամանի», քաղաքական տնտեսները. 350:

ԱՅԼ ԵՄԱՅԻՆ

ՓԱՂԱՎԱՐԱՆԱՆ. 352:

ՀՐԱՆԱՐԱՆԱՆ ԵՒ ՊԱՏՄԱՆԱՆԱՆ ՈՒՍԱՆԱՐԱՆԱՆ

Հ. ՌԱՓԱԵԼ Կ. ՊԱՐԱՆՆ

ԱՅԼ ԵՄԱՅԻՆ, ՄԱՐԻՔԱՆԱՆ ԵՒ ՊԱՐԱՆԱՆ